

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М.КОРЕЦЬКОГО**

УДК 355.02(477)

СМОЛЯНЮК Володимир Федорович

**ВІЙСЬКОВА МОГУТНІСТЬ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
(політологічний аналіз)**

23.00.02 — політичні інститути та процеси

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук**

Київ – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії державного і військово-соціального управління Національної академії оборони України.

Науковий

консультант –

доктор юридичних наук, професор

БАБКІН Володимир Дмитрович,

Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН

України, провідний науковий співробітник

Офіційні опоне-

нти:

доктор історичних наук, професор

ЛЕЩЕНКО Леонід Овдійович,

Інститут світової економіки і міжнародних відносин

НАН України, головний науковий співробітник

доктор політичних наук,

ПЕРЕПЕЛИЦЯ Григорій Миколайович,

Національний інститут стратегічних досліджень,

начальник відділу воєнної політики

доктор філософських наук

АНАНЬІН Валерій Опанасович,

Військовий інститут телекомунікацій та інформати-
зації при

Національному Технічному Університеті Київський

Політехнічний Інститут, начальник кафедри

військово-гуманітарних дисциплін

Провідна уста-

нова –

Інститут політичних та етнонаціональних досліджень

НАН України, відділ теоретичних та прикладних

проблем політології

Захист відбудеться 16 листопада 2001 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук в Інституті держави і права ім. В.М.Корецького НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України.

Автореферат розісланий 16 жовтня 2001 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

доктор політичних наук

В.П.Горбатенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Необхідність системного дослідження сутності, змісту, механізмів формування, умов та особливостей використання військової могутності Української держави як її невід'ємної структурно-функціональної частини обумовлена потребою наукового осмислення процесу силового забезпечення державотворчих зусиль, продемонстрованих Україною на протязі десятиріччя державно-політичної незалежності. Проблема військової могутності України на рівні її самодостатнього державно-політичного забезпечення – новий напрям наукового осмислення сутнісних основ державотворення, оскільки у період 18-20-х, 40-х та початку 50-х років XX ст. окремими політичними силами України у несприятливих політичних умовах реалізовувались практичні заходи національного військового будівництва без їх належного державного забезпечення та теоретичного обґрунтування.

Практика українського державотворення безумовно довела: впродовж 1990-х рр. Україна послідовно вирішувала сукупність військово-політичних завдань, якість яких, перевищуючи внутрішньодержавні виміри, перетворилась в один із ключових чинників європейської і світової безпеки. Наймасштабнішою акцією, що має загальноцивілізаційне значення, поза сумнівом, став процес ядерного роззброєння України, аналогів якому у світовій історії не існує. Формальне лідерство Південно-Африканської Республіки, ядерний арсенал якої на момент ліквідації у 1991 р. не перевищував десятка боєзарядів кілотонної потужності, поступилося місцем практичній ліквідації ракетної армії, здатної до виконання завдань у будь-якій точці земної поверхні, а також з'єднання стратегічних бомбардувальників, готових діяти у географічних координатах обох півкуль. На наш погляд, глобальна стабільність від цього виграла.

До не менш помітних явищ регіонального масштабу, ініційованих Україною, належить і подвійне скорочення розмірів національних Збройних Сил протягом неповних десяти років практичної реалізації комплексу державотворчих заходів, а також ліквідація надмірних запасів озброєнь і військової техніки, складованих на її території.

Проте питання щодо вичерпаності оборонних приготувань України, а тим більше щодо набуття нею завершених, доведених до світового рівня військових ознак звучить надто риторично: сучасна політологія однозначно фіксує зосередження уваги десятків країн світу не лише на підтриманні достатніх оборонних можливостей, але й на чітко вираженому їх якісному оновленні. Такий висновок поширюється і на європейське геополітичне середовище, яке протягом 1990-х рр. стало, по-перше, простором розгортання військово-інтеграційних процесів у своїй центральній зоні, пов'язаних із розширенням блоку НАТО на Схід, але яке, по-друге, відчуло протидію з боку Російської Федерації. Реальністю останніх років стало посилення військового фактору при відстоюванні РФ своїх континентальних інтересів, а також при виконанні нею надактуального для сучасної Москви завдання – збереження внутрішньодержавної політичної цільності на федеральному рівні. Необхідність одночасного військово-політичного реагування України на зазначені події додатково підкреслює актуальність дослідження проблематики її військової могутності.

Не менш важливим аргументом підвищення уваги військово-політичних теоретиків та практиків до проблематики військової могутності сучасної держави є динамічні зрушення в усвідомленні наявного стану та перспектив матеріального оформлення збройної боротьби. Кінець XX – початок XXI століть доцільно розглядати як новий етап розвитку військової справи, сутнісними особливостями якого стають розробка провідними країнами світу принципово нових напрямків військової діяльності, орієнтованих на якісне покращення озброєнь і військової техніки, удосконалення організаційних структур, форм та способів бойового застосування військ (сил) на основі освоєння нових “інтелектуальних” технологій. Безумовним військово-політичним лідером планети стали Сполучені Штати Америки, які доцільно розглядати як державу-каталізатор процесу

оновлення військової теорії і практики. Протягом найближчих років цілком можливо очікувати подальшого підвищення можливостей всіх силових компонентів системи національної безпеки США, що стимулюватиме військово-політичні приготування у глобальному вимірі.

Таким чином, утримання політичними елітами десятків держав світу у зоні підвищеної уваги комплексу військових проблем, їх наполегливе практичне намагання надати національним збройним силам рис організаційної та технологічної досконалості – реальність світового політичного процесу, результатом якого залишається військовий супровід еволюції світової системи міждержавних контактів, розгалуженої мережі військово-політичних симпатій та антипатій. За таких умов Україна, орієнтуючись на відповідність державотворчих результатів загальноцивілізаційним нормам, не може нехтувати комплексом власних оборонних проблем, що стимулює уважне ставлення до проблематики її військової могутності.

Варто підкреслити, що коло наукових досліджень військового спрямування у широкому розумінні оборонних проблем в Україні неухильно збільшується, ускладнюючи як тематичний спектр відповідних робіт, так і глибину їх практичних висновків та рекомендацій. Автором враховано результати відкритих дисертаційних досліджень Ю.В.Андреєва, Е.А.Афоніна, М.Й.Варія, Л.В.Гриневич, В.М.Грубова, Л.І.Ільчука, В.С.Клименка, П.П.Крутя, А.Л.Папікяна, Г.М.Перепелиці, Ю.М.Семенова, Г.Д.Темка, М.П.Требіна, М.В.Цюрупи, В.С.Чорного, В.В.Юрчука, Я.П.Яремка та ін. авторів, у яких розглянуто сукупність важливих для України питань військово-філософського, військово-політологічного, військово-соціального, військово-економічного змісту.

Враховуючи пряму взаємозалежність військової могутності України та рівня її воєнної (ширше – національної) безпеки, автор визнав за необхідне активне використання робіт І.Ф.Бінька, О.Л.Валевського, М.М.Гончара, В.П.Ковалевського, Б.О.Косевцова, М.А.Кулініча, О.Я.Маначинського, В.І.Мунтіяна, В.Ф.Онищенка, М.І.Онищука, Є.К.Пронкіна, А.А.Соболева, В.Т.Шлемка та ін. фахівців, які працюють у сфері наукового забезпечення проблем національної безпеки. Деякі проблеми воєнної безпеки держави на рівні їх системного політологічного узагальнення присутні в окремих підручниках, а також в національних енциклопедичних виданнях останніх років, що хоча й дозволяє окреслити коло актуальних військових проблем, проте додатково підкреслює тематичну ненасиченість національної військової школи. Слід підкреслити, що цільових робіт політологічного спрямування, у яких безпосередньо досліджувалася б проблематика військової могутності України, механізми її формування, умови трансформації могутності такого вигляду у військову силу держави у національній науковій палітрі фактично не існує.

За таких обставин автором використано напрацювання російських фахівців, оприлюднених на протязі 1980-90-х рр., у яких безпосередньо досліджувались певні грані військової могутності держави (далі у тексті – ВМД) як в умовах СРСР, так і в умовах державно-політичної незалежності Російської Федерації. У першу чергу це роботи В.Ф.Андреєва, О.Х.Шаваєва, В.С.Пуська, М.Д.Табунова, Г.О.Горобцова, С.М.Ємельянова, М.М.Іщука, Є.С.Ушакова, С.Благоволина, О.М.Шахова, Ф.Охрани, окремі колективні роботи останніх років, присвячені військово-політичним проблемам розвитку РФ.

Враховуючи, по-перше, певні фрагменти організаційно-кадрової та військово-технічної спорідненості Збройних Сил України, армій інших держав СНД з воєнною організацією Союзу РСР, але, по-друге, принципову якісну відмінність військового будівництва в Україні від його радянського аналогу, у даному дослідженні використано окремі роботи О.О.Бабакова, Д.А.Волкогонова, О.С.Мілової, С.О.Тюшкевича, К.О.Воробйова, В.О.Зубарева, Б.М.Канєвського, І.А.Клімова, Б.І.Краснова, Ю.В.Мамонтова, В.Серебрянікова, В.Ф.Халіпова та ін. При цьому автор враховував як позитивний гносеологічний потенціал таких робіт стосовно висвітлення окремих військово-політичних проблем у повоєнний період (1945-1990-ті рр.), так і необхідність критичного ставлення до ідеологізованих спотворень дійсності, властивих радянським дослідникам у період “холодної війни”.

Стійка залученість України у систему регіональних та глобальних військово-політичних процесів, унікальність її географічного розміщення, перетворення України у визначальний

чинник східно-європейської стабільності з одночасним її перебуванням у центрі “дуги нестабільності”, перекинутої від Північного Кавказу до Балкан, пояснюють необхідність використання автором наукових джерел геополітичної спрямованості, що майже повністю ігнорувалось радянським суспільствознавством.

У зв'язку з цим неможливо обійти увагою наукову позицію тих військових фахівців України та РФ, що звертають підвищену увагу на перспективні напрямки військових досліджень. Праці І.Вацініна, І.М.Воробйова, М.А.Гарєєва, М.І.Герасьова, В.П.Гуліна, О.О.Дремкова, В.В.Кирилова, Є.Г.Коротченка, Г.Ф.Костенка, В.Кохно, В.В.Круглова, В.А.Мандрагелі, Є.Ф.Подсобляєва, Г.Г.Почепцова, І.С.Руснака, М.Є.Сосновського, В.М.Телелима, М.М.Шахова, В.І.Шевченка та ін. авторів належать до робіт, які, не заперечуючи конструктивних напрацювань традиційної військової науки, стимулюють її вихід на нові змістовні горизонти у відповідності з соціально-політичними реаліями сучасності.

Особливістю формування військової могутності Української держави, основу чого визначає принципова відмінність національної оборонної стратегії від її радянської попередниці, стало налагодження та змістовне насичення розгалужених військово-політичних контактів України і НАТО. Європейський вибір України як багаторівневий комплексний процес, розрахований на тривалу історичну перспективу, не міг не набути військової грані свого прояву. Відтак, цілком виправданим кроком дисертаційної роботи стало врахування інформаційних джерел та матеріалів західного походження, використання відповідних виступів, інтерв'ю, заяв Дж.Робертсона, Х.Солани, Дж.Джоулвена, Д.Мак-Конелла, К.-П.Клайбера та ін. представників Альянсу.

Водночас, враховуючи підвищену увагу Російської Федерації до комплексу власних оборонних проблем, досвід бойового застосування Збройних Сил РФ на Північному Кавказі протягом 1995-2001 рр., зміну акцентів російського військово-політичного керівництва стосовно ядерної зброї, а також критичне ставлення російських урядовців до комплексу проблем, пов'язаних з розширенням НАТО, автор визнав за необхідне використання в ході дисертаційного дослідження відповідних державних документів РФ, які додатково аргументують необхідність формування та підтримання на належному рівні військової могутності Української держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблема військової могутності України безпосередньо пов'язана з розробкою:

по-перше, дидактичних матеріалів до дисциплін, які викладаються на кафедрі теорії державного і військово-соціального управління Національної академії оборони України;

по-друге, дидактичних матеріалів до дисципліни "Політичні теорії і політика у пострадянських країнах", що викладається на кафедрі політології Національного університету Києво-Могилянська Академія;

по-третє, нового варіанту Воєнної доктрини України, оскільки дисертант входить до складу відповідної робочої групи;

по-четверте, матеріалів реалізації спільного проекту Головного управління кадрової політики Міністерства оборони України, Ланкастерського університету (Великобританія) та Британської Ради (гуманітарного відділу посольства Великобританії в Україні) щодо правового і демократичного навчання курсантів та слухачів вищих військових навчальних закладів в Україні, організованого фондом "ASSIST Challenge" Міністерства закордонних справ Великобританії.

Мета та завдання дослідження. Наукова мета дослідження полягає в окресленні історичної детермінованості, загальних закономірностей, тенденцій, особливостей процесу формування військової могутності України на перехідному етапі її розвитку, у визначенні суспільних та державних механізмів забезпечення ВМД, у конкретизації негативних чинників еволюції військової могутності України, комплексна дія яких стимулює необхідність перманентного використання вищими владними структурами політичних можливостей держави (політичного потенціалу військової могутності) в ході розв'язання оборонних проблем.

З огляду на мету поставлено наступні дослідницькі завдання:

- охарактеризувати специфіку діяльності радянської державно-політичної еліти щодо забезпечення військової могутності СРСР;
- визначити та систематизувати основні теоретико-методологічні підходи до проблематики ВМД;
- показати сутність та логіку зв'язку ключових категоріальних визначень теорії військової могутності;
- аргументувати необхідність розвитку оборонної сфери сучасної демократичної держави;
- окреслити соціально-психологічні механізми усвідомлення проблематики ВМД у суспільствах європейського типу;
- визначити ефективність діяльності державних механізмів формування військової могутності України;
- висвітлити природу військової політики сучасної держави з опорою на синергетичну методологію;
- деталізувати специфіку взаємодії України і Російської Федерації, а також України і НАТО у контексті формування її військової могутності;
- показати динаміку військової могутності суміжних держав як фактор геополітичного впливу на рівень військової могутності України;
- на прикладі миротворчих операцій показати механізм трансформації військової могутності України у військову силу держави;
- окреслити посткововські акценти у формуванні військової могутності України.

Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку сучасною державою національного варіанту військової могутності в умовах глобалізації геополітичних процесів та всебічного реформування суспільств перехідного (постсоціалістичного) типу.

Предметом дослідження виступає асиметричний характер розвитку військової могутності Української держави як комплексного багатопотенціального утворення, компенсаційні можливості політичного потенціалу військової могутності держави у загальній системі забезпечення обороноздатності України.

Методи дослідження. В дисертації використані загальні методи дослідження політичних об'єктів (соціологічний, онтологічний, нормативний, структурно-функціональний, системний, інституційний, соціально-психологічний, діяльнісний, порівняльний, історичний підходи), загальнологічні методи (аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування і конкретизація, поєднання історичного та логічного аналізу, прогнозування розвитку політичних інститутів та процесів як системних утворень), а також методи емпіричних досліджень (використання статистичних даних, аналіз документів, спостереження за учасниками відповідних військово-політичних акцій та інтерв'ю з ними тощо). З метою більш повного висвітлення нелінійного та суперечливого характеру розвитку політичного процесу в постсоціалістичних країнах Центрально-Східної Європи (в тому числі процесу формування їх військової могутності) автором використано синергетичну методологію.

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному аналізі сутності, змісту, механізмів формування та напрямків практичної реалізації військової могутності Української держави як складного соціально-політичного утворення, яке, у прямій або опосередкованій формі поширюючись на значну кількість суспільних та державних процесів, визначає характер адаптації України до військово-силових реалій сучасної геополітики, а також впливає на кількісно-якісні характеристики Воєнної організації держави. На основі такого аналізу визначено напрямки удосконалення військової могутності України в умовах перехідного суспільства. До результатів, що мають наукову новизну, пропонується віднести:

1. Комплексне дослідження природи ВМД, механізмів її забезпечення, напрямків її практичної реалізації у державах індустріального типу (на прикладі СРСР) та у державах постіндустріального типу (на прикладі сучасних держав Заходу).

2. Систематизацію та оновлення понятійно-категоріального апарату теорії та практики забезпечення військової могутності держави. При цьому автором запропоновано ієрархізовану модель потенційно-факторної залежності сукупності елементів, що визначають рівень воєнної безпеки держави і суспільства. Системоутворюючим елементом такої моделі є ВМД (фактор реалізації військового потенціалу держави).

3. Надання військовому вектору розвитку сучасної демократичної держави статусу виправданої і політично необхідної передумови її якісно спорідненої взаємодії з довколишнім геополітичним оточенням, яке має державне (в окремих випадках блокове, коаліційне) оформлення та певну систему військово-політичних орієнтирів. Відповідно, ВМД, маючи значні варіативні структурні та функціональні відмінності в залежності від природи державного утворення, розглядається як обов'язковий атрибут державотворення безвідносно до географічних координат його еволюції.

4. Визначення сукупності соціально-психологічних чинників індивідуального, групового та загальносуспільного рівнів, спрямованих на усвідомлення традиційної потреби ВМД, і на такій основі – формулювання сукупності соціально-психологічних механізмів її рефлексії в індивідуальній та у суспільній свідомості. Соціально-психологічні механізми усвідомлення проблематики ВМД дозволяють актуалізувати питання забезпечення ціннісно-орієнтаційної єдності українського суспільства та його держави у динаміці військово-політичних приготувань по периметру національних кордонів України.

5. Визначення сукупності державних механізмів, орієнтованих на формування і розвиток військової могутності Української держави, дослідження ефективності їх діяльності по забезпеченню національної обороноздатності. Попри помітне накопичення в Україні наукових напрацювань оборонної проблематики, усвідомлення національних військово-могутнісних характеристик крізь призму їх державного забезпечення дає змогу поглибити системне бачення Української держави з позицій її відповідності (невідповідності) викликам і загрозам сучасності.

6. Аналіз природи військової політики сучасної держави як загальноцивілізаційного явища на засадах синергетичної методології. Соціально-психологічні механізми усвідомлення проблематики ВМД розглядаються як сукупність самоорганізаційних основ еволюції військової політики держави, тоді як державні механізми формування військової могутності доцільно віднести до упереджено сформованих, а відтак організованих факторів оптимізації військової політики державного рівня.

7. Визначення специфіки військово-політичного співробітництва України з іншими країнами СНД (насамперед, з Російською Федерацією) з позицій формування кожною пострадянською республікою національного варіанту військової могутності. Окреслення нелінійного, суперечливого характеру взаємодії Києва і Москви у військовій сфері, що визначається неспівпаданням часових, інституційних, функціональних, ресурсних, цільових параметрів розвитку найбільших слов'янських держав сучасності.

8. Деталізацію особливостей взаємодії України і НАТО крізь призму відповідності українського державотворчого процесу макрополітичній стратегії поступового залучення Києва у західні (як європейські, так і євроатлантичні) інтеграційні процеси. Диференціацію позицій законодавчої та виконавчої гілок державної влади стосовно наявного стану та перспектив співпраці Києва і Брюсселя.

9. Демонстрацію динаміки військово-політичних приготувань у суміжних державах як системне явище-корелятор військової могутності України. Визначення діалектики спільного та відмінного у трансформації військової сфери держав-членів НАТО, що межують з Україною, а також інших постсоціалістичних держав, для яких вступ до Альянсу є пріоритетним завданням на найближчу перспективу.

10. Систематизацію миротворчих операцій за участю України як апробований варіант трансформації національної військової могутності у військову силу у політично доцільних ситуаціях. Прогнозування кількісного і якісного удосконалення миротворчих заходів за участю Української держави.

11. Визначення особливостей впливу останньої європейської війни ХХ ст. (антиюгославської операції НАТО "Союзницька сила" 1999 р.) на процес подальшого формування, розвитку та коригування військової могутності України. Виявлення взаємозв'язку між наслідками балканських подій та прискоренням процесу правового забезпечення військового будівництва в Україні.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що комплекс державотворчих заходів військового спрямування, продемонстрованих Україною впродовж 1990-х рр., отримує теоретичне обґрунтування у вигляді ВМД як системоутворюючого показника, що є усталеним у світовій практиці критерієм визначення досконалості (недосконалості) еволюції військової сфери. Військова могутність Української держави як парафраз явища її обороноздатності характеризує спроможність державних органів до розв'язання широкого кола оборонних проблем. Використання відповідних показників стану військової могутності України дозволяє скласти системне уявлення щодо проблематики військової сили держави, місця і ролі Збройних Сил України, інших силових структур у загальному процесі її забезпечення, визначити оптимальний склад сил і засобів збройної боротьби, конкретизувати проблеми та перспективи їх розвитку. Водночас ВМД як момент рівноваги її численних субструктурних елементів дозволяє визначити оптимальну комбінацію військово-політичних, військово-економічних, військово-соціальних, військово-духовних та ін. компонентів державної і суспільної активності, сукупний прояв яких сприяє досягненню позитивного стану військової (національної) безпеки.

Робота може бути використана широким колом військовослужбовців, науковців, працівників державного апарату, студентів, викладачів, усіх, хто цікавиться військово-політичними проблемами українського державотворення, створенням надійних силових гарантій його подальшого розгортання. На основі дисертаційного дослідження уявляються можливими підготовка загальних та спеціальних курсів у вищих навчальних закладах за межами Міністерства оборони України, написання підручників та навчальних посібників з дисциплін військово-політологічного спрямування.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації оприлюднені автором у наукових статтях, виступах та публікаціях на науково-теоретичних та науково-практичних конференціях "Роль та місце воєнної розвідки у системі забезпечення національної безпеки України" (1997 р.), "Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави" (1997 р.), "Концепція навчального процесу Об'єднаного інституту військової розвідки: стан, проблеми, перспективи" (1998 р.), на семінарі з питань планування національної безпеки та впровадження оборонної реформи, проведеного Центром досліджень питань європейської безпеки ім. Дж.Маршалла та Міністерством оборони України (1999 р.), а також на міжнародних семінарах за участю представників НАТО: "Реформування Збройних Сил України: потреба у змінах" (2000 р.), "Реформування Збройних Сил України: пріоритети, передумови та перспективи" (2000 р.).

Наукові положення і висновки дисертації були реалізовані автором в ході викладання навчальних дисциплін "Теорія та практика соціально-політичних відносин", "Вузлові проблеми історії державної і воєнної політики України" у Національній академії оборони України протягом 1998-2001 рр.

Матеріали дисертації впродовж 1996-2001 рр. публікувались у рубриках "Безпека", "Міжнародний огляд", "Гуманітарна підготовка" центрального друкованого органу Міністерства оборони України – газети "Народна армія".

Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри теорії державного і військово-соціального управління Національної академії оборони України і була рекомендована до захисту з наукової спеціальності 23.00.02 – політичні інститути і процеси.

Структура дисертації. Дисертаційна робота загальним обсягом 468 сторінок складається із вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (532 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено ступінь її наукової розробки, об'єкт і предмет, мету і завдання дослідження; розкрито методологічну основу дисертації; сформульовано концептуальні положення, які відзначаються новизною і виносяться на захист; визначено теоретичне і практичне значення одержаних результатів, а також механізм їх апробації та структуру дисертаційного дослідження.

У першому розділі **“Методологічні основи дослідження військової могутності держави як системного утворення”** показано особливе значення військового варіанту державної могутності як невід’ємного атрибуту державотворчого процесу за різних історичних епох. На основі аналізу численних наукових праць радянського періоду сформульовано висновок щодо активного використання на протязі другої половини ХХ ст. однолінійної методики визначення сутності та змісту військової могутності будь-якого державного утворення індустріального рівня розвитку. У відповідності з такою методикою військова могутність державного рівня визначалась як сукупність всіх матеріальних і духовних сил держави, а також здатності держави мобілізувати ці сили з метою досягнення мети війни або вирішення інших військово-політичних завдань. Однолінійна структуризація ВМД передбачала виділення її економічного, соціального, науково-технічного, морально-політичного та власне військового потенціалів. При цьому морально-політичний потенціал ВМД не мав самостійного науково-практичного статусу і розглядався як “перша похідна” насамперед від економічного базису суспільства, який і визначав природу та спрямованість розвитку військової могутності радянської держави.

Автор не заперечує дозованої наукової продуктивності однолінійного підходу стосовно наукового аналізу явища ВМД: 1. На протязі століть людської історії державна могутність у її військових вимірах насамперед визначається рівнем розвитку економічної сфери держави, її спроможністю забезпечити необхідні військові потреби. 2. ВМД як комплексне багатопотенціальне явище залежить від рівня соціально-політичного розвитку країни, міри її залучення у регіональні та загальноцивілізаційні економічні і духовно-культурні процеси. 3. Певному історичному типові держави відповідає їй властивий тип військової могутності. Цільова спрямованість орієнтирів державного розвитку екстраполюється на характер військового будівництва і, відповідно, визначає особливості потенціально-факторної взаємодії суспільних сфер, задіяних для вирішення військових проблем. 4. Військова могутність за допомогою військово-політичних концепцій, військово-доктринальних положень та практичних планів військового будівництва об’єктивується у військовій політиці держави (блоку, коаліції держав). У відповідності із наявним військово-політичним курсом країни та виконуваними нею військово-політичними зобов’язаннями ВМД може бути класифікована як активна (наступальна), нейтральна, оборонна, а також як комбінована. 5. Будь-який історичний тип ВМД являє собою складну конструкцію, яка має певну сутність, зміст, цілісність, інтегральні властивості, але яка водночас демонструє внутрішню структурованість, власні суперечності, тенденції та закономірності розвитку. 6. Метою існування та невпинної модернізації ВМД є захист інтересів певних соціально-політичних груп (класів) та утворених ними державних структур. А тому функціональне призначення військової могутності у більшості випадків відбиває їх цільові настанови і захищає їх державно-політичний статус.

Негативним наслідком однолінійного мислення стосовно явища військової могутності Союзу РСР став екстенсивний підхід до сукупності практичних завдань забезпечення його військової безпеки. Максимальних кількісних значень військова могутність Москви набула на початку 1980-х рр.: чисельність радянських Збройних Сил становила 5,3 млн чол., кількість ядерних засобів різної потужності становила приблизно 45 тис. одиниць, соціально-політичною реальністю були ескалація бойових дій на території Афганістану, військова присутність у десятках держав Центральної Європи, Азії, Африки, Латинської Америки. Гіпотетичними ворогами СРСР у той період були водночас всі високорозвинуті капіталістичні

держави світу, до яких додавався соціалістичний Китай з його мільярдним населенням. В той же час військова могутність, забезпечувана у першу чергу за рахунок кількісних показників, не могла бути достатньою умовою загальнодержавної стійкості: політичний колапс Радянського Союзу відбувся у період підтримання ним максимальних значень військової могутності.

Вихід провідних держав світу на постіндустріальний рівень розвитку, а також активне використання більшістю з них політичних можливостей забезпечення військової (національної) безпеки призвели до конституювання багатолінійного і багаторівневого підходу до осмислення сутності, змісту та логіки розвитку ВМД. У відповідності з таким підходом, військова могутність сучасної держави (коаліції держав) являє собою сукупність матеріальних і духовних можливостей суспільства, що використовуються державними органами з метою досягнення певних військово-політичних цілей як на міжнародній арені, так і в умовах окремих країн: для підготовки війни і її ведення, з метою агресії або її відбиття, в інтересах запобігання війни, забезпечення безпеки – глобальної, регіональної, національної. У такому розумінні ВМД утворюють кілька груп потенціалів, що виділяються за наступними основами:

- за філософсько-соціологічною основою – матеріальний (військово-матеріальний) і духовний (військово-духовний) потенціали;

- за загальносоціологічною основою – географічний (військово-географічний) і демографічний (військово-демографічний) потенціали;

- за частково-соціологічною основою (сферами суспільного життя) – економічний (військово-економічний), соціальний (військово-соціальний), політичний (військово-політичний), моральний (військово-моральний) потенціали;

- за основою системного функціонування – організаційний (військово-організаційний), управлінський (військово-управлінський), науковий (військово-науковий) потенціали.

Перехід до багатолінійної і багаторівневої методики аналізу ВМД дає змогу більш адекватно усвідомити її сутність, зміст, структуру, визначити специфіку взаємного впливу потенціалів. Розмежування потенціалів ВМД на окремі групи не означає їх автономного функціонування та відособленого впливу на сукупність військово-політичних відносин. У переважній більшості випадків спостерігається комплексний характер взаємозв'язку між ними, об'єктивний перерозподіл їх ваги і можливостей в загальному балансі оборонного будівництва з метою забезпечення цільності військової могутності як змістовно складного утворення.

У дисертації робиться висновок щодо можливості виконання певними потенціалами (у першу чергу військово-політичним, військово-географічним, військово-організаційним та ін.) компенсуючих стосовно інших потенціалів функцій з метою забезпечення стійкості державного варіанту військової могутності як системного багатопотенціального утворення. На погляд автора, закономірністю сучасного державного будівництва, яке обов'язково передбачає національний варіант формування ВМД, є явище внутрішньої міжпотенціальної компенсації, спрямованої на збереження стійкості всієї системи військової безпеки держави. Це пояснюється значною кількістю позитивних і негативних, безпосередніх, опосередкованих та зворотніх зв'язків між потенціалами як складовими частинами єдиного цілого, структурні елементи якого чутливо реагують на взаємні зміни і утримують всю систему формування та забезпечення ВМД у стані відносної рівноваги. Проте така взаємокомпенсація має певні межі свого прояву. У випадку надмірного ослаблення військово-економічного, військово-соціального, військово-морального, військово-наукового, деяких інших потенціалів діалектичний взаємозв'язок між вищезазначеними складовими частинами ВМД має високу вірогідність спотворення у напрямі ослаблення стійкості всієї системи і навіть її руйнації, що на практиці означатиме істотне ускладнення позицій держави в сучасному геополітичному просторі.

У дисертації пропонується розглядати сукупність філософських проблем розвитку ВМД

на засадах феноменологічної альтернативи усвідомлення сутності соціального середовища. Якщо класична парадигма соціального пізнання, починаючи з епохи Просвітництва, ґрунтується на вірі у всевладдя людського розуму, в об'єктивність універсального світопорядку, природа якого підлягає повному усвідомленню з боку людини, то феноменологічні засади сприйняття соціального середовища відмовляються від такої всеосяжності. Увага акцентується не на універсальності умоглядно конструйованої і претендуючої на всеосяжність схеми людського буття, а на універсальності суб'єктивності його осмислення та необхідного перетворення. Автор широко опирається на синергетичну методологію осмислення природи сучасності на макросоціальному рівні її еволюції, а також на діяльнісний підхід до феномену відтворення-накопичення результатів людської праці. На такій основі традиційна категорія військової науки – “збройна боротьба” – є варіантом прояву більш масштабного явища “військової діяльності”, яке, відбиваючи загальноцивілізаційний процес ускладнення структури та результатів людської праці, набуває дедалі різноманітніших форм прояву за конкретних соціально-політичних обставин в умовах певної країни.

У дисертації будуватиметься потенціально-факторна макросистема дослідження природи ВМД, головними ланками якої є: сукупний потенціал держави – військовий потенціал держави – військова могутність держави (фактор реалізації військового потенціалу держави) – військова сила держави (фактор реалізації ВМД) – сили і засоби збройної боротьби (бойовий потенціал збройних сил). Підкреслюється, що кожна наступна складова частина запропонованої схеми являє собою фактор реалізації (міру практичного втілення) попереднього потенціалу. У загальному переліку елементів, що визначають якісні особливості ВМД, особливого значення набуває категорія військової сили держави – явища, яке являє собою ступінь і інтенсивність реального впливу військової могутності з тією або іншою метою на інші держави або систему міждержавних відносин. Підкреслюється, що основним структурним елементом військової сили є збройні сили держави, які протягом тисячоліть людської історії створюються та утримуються органами державної влади як ефективний засіб досягнення військово-політичних цілей на міжнародній арені та забезпечення внутрішньодержавних політичних інтересів. Невпинне перетворення військової могутності у військову силу держави – політична норма її існування у будь-яку історичну епоху. Значення цієї норми на старті ХХІ ст. перетерпає якісне оновлення, проте не зникає з політичної практики абсолютної більшості держав світу.

Структуризація понятійно-категоріального апарату теорії ВМД дозволяє визначити характер її взаємозв'язку з наступними показниками державної еволюції: національними інтересами, національною безпекою, військовою безпекою, основу якої визначає оборонний потенціал держави, загрозами національній безпеці, діапазон яких коливається від військової небезпеки до військового конфлікту (війни).

У розділі доводиться, що військова могутність сучасної держави виступає як багатогранне поняття, яке перебуває у системі складних взаємозалежностей із сукупністю інших явищ, інститутів і процесів, що визначають воєнну безпеку та задовільний рівень обороноздатності будь-якої країни світу. Її виділення у самостійний об'єкт наукового осмислення цілком виправдане з огляду на високу пізнавальну активність такого кроку. Робиться висновок щодо набуття ВМД статусу міждисциплінарної категорії, яка може бути більш продуктивно використана сукупністю наук і наукових дисциплін, предметом дослідження яких є комплекс проблем забезпечення національної безпеки та національної (блокової, коаліційної) обороноздатності.

У другому розділі дисертації **“Механізм формування військової могутності України”** автор досліджує військовий вектор розвитку легітимної демократичної влади як політичну необхідність сучасності. На основі узагальнення сукупності міжнародних нормативно-правових документів, підписаних різними країнами світу на дво- або багатосторонній основі протягом 1960-1990-х рр., робиться висновок щодо поступового складання у світі, в першу чергу у євроатлантичному регіоні, ситуації геостратегічної стабільності. До таких до-

кументів відносяться: Договір про часткову заборону випробувань ядерної зброї (1963 р.), Договір про принципи діяльності держав при дослідженні та використанні космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (1967), Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968), Договір про заборону розміщення ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення на дні морів і океанів та у їх надрах (1971), Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про її знищення (1972), Договір про обмеження систем протиракетної оборони (1972), Договір про обмеження підземних випробувань ядерної зброї (1974), Гельсінський прикінцевий Акт Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (1975), Заключний документ Стокгольмської конференції, присвяченої заходам зміцнення довіри і безпеки у Європі (1986), Керівні принципи Режиму контролю за ракетними технологіями (1987), Договір між СРСР і США про ліквідацію ракет середньої і малої дальності (1988), Договір про звичайні збройні сили у Європі (1990, 1999), Договір про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1 – 1991, СНО-2 – 1993), Договір про відкрите небо (1992), Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення (1993), Договір про всезагальну заборону ядерних випробувань (1996), деякі інші документи. Підкреслюється конструктивна участь незалежної Української держави у практичному виконанні поширюваних на неї документів.

В той же час військові приготування останніх років, пов'язані із якісним посиленням військової діяльності у першу чергу США та окремих країн азійсько-тихоокеанського регіону, ставлять під сумнів подальший розвиток світового політичного процесу переважно у мирних умовах. У дисертації зазначається, що перехід десятків країн різних регіонів світу на засади демократичного розвитку не зменшив ризику війн і збройних конфліктів, не ліквідував сценаріїв їх безпосереднього втілення у практику міжнародних стосунків, а тим більше не попередив передумов їх визрівання. Військово-силовим фактором глобального значення стають практичні дії адміністрації США щодо виходу цієї країни протягом найближчого періоду з договірних обмежень протиракетної оборони 1972 р., що цілком здатне зруйнувати міжнародно-правову систему забезпечення глобальної стабільності, стимулювати комплекс військових приготувань у планетарному масштабі, а відтак – підвищити увагу урядів більшості держав світу до проблематики забезпечення їх військової могутності.

Дисертант порушує проблему поступового змістовно-організаційного ускладнення комплексу проблем небойової діяльності збройних сил більшості держав світу за сучасних умов. Спостерігається дедалі ширше залучення армійських структур до ліквідації наслідків стихійних лих, до боротьби з організованою злочинністю та наркобізнесом, їх сприяння охороні довколишнього середовища, забезпечення законності і правопорядку в межах національних кордонів, допомога місцевим органам влади. Пропонується наступний висновок: уряди все більшої частини держав світу розглядають національні збройні сили як кадрово та технічно забезпечений, здатний до швидкої рефлексії нових проблем, мобільний інструмент негайного впливу на загрозливі ситуації, у переліку яких традиційно обґрунтоване призначення армії стосовно відбиття зовнішньої агресії втрачає позиції виключно єдиного напрямку функціонального застосування високопідготовлених фахівців фізичного спрощення небезпечної ситуації до задовільного вигляду. Останнє твердження слід розглядати як додатковий аргумент на користь підтримання сучасною державою національного варіанту військової могутності.

Дисертант доводить об'єктивність виникнення військово-силового (антисилового) мислення у соціальному середовищі, а також систематизує соціально-психологічні механізми усвідомлення проблематики військової могутності сучасної держави на індивідуальному та на груповому рівнях. До таких механізмів віднесено: 1. Механізм усвідомлення особистісних потреб, пов'язаних із необхідністю силового впливу на довколишній світ, у вигляді інтересів. 2. Механізм трансформації просилових інтересів у силову (антисилову) мету особистої діяльності. 3. Механізм формування індивідуальної агресивної (миролюбної) поведінки та системи міжіндивідуальних відносин у відповідності із силовими детермінантами мети діяльно-

сті. 4. Механізм переходу від індивідуальної поведінки окремої людини та детермінованого такою поведінкою індивідуального сприйняття оточуючого світу крізь призму його войовничості до системи соціальної поведінки, а також до системи соціальних відносин у надперсональних суспільних структурах, орієнтованих на вирішення загальносуспільних силових завдань. 5. Механізм системної мотивації суспільної життєдіяльності у сфері оборони (нападу) як результат взаємодії розгалуженої сукупності потреб, інтересів і ціннісних орієнтацій окремих індивідумів та їх об'єднань. 6. Механізм формування особистісної ролі у системі макро- та мікросоціальних військово-силових стосунків, індивідуального стилю міжособистісних відносин з іншими учасниками силового процесу. 7. Механізм адаптації (пристосування) соціальної групи, суспільства і держави до динамічних умов глобальної життєдіяльності в координатній системі “війна – мир” з метою забезпечення оптимальних умов їх функціонування. 8. Механізм саморегуляції суспільної поведінки великих соціальних груп і всього суспільства загалом, в основі чого перебуває взаємодія мотиваційної (внутрішньої) і стимуляційної (зовнішньої) підсистем людської життєдіяльності, сукупність яких утворює диспозиційну систему групового або загальносуспільного рівнів. 9. Механізм формування ціннісно-орієнтаційної єдності суспільства у військових питаннях в умовах силового впливу провідних суб'єктів геополітики на довколишні держави. Водночас слід мати на увазі, що дія вищезазначеної системи соціально-психологічних механізмів рефлексії військових потреб та інтересів в умовах певного суспільства обов'язково коригується його національно-етнічними характеристиками, які істотно впливають на практичне вирішення проблеми військової могутності за конкретно-історичних обставин еволюції державотворчого процесу. Враховуючи сукупність негативних чинників розвитку військової сфери України на протязі 1990-х рр., підкреслюється, що соціально-психологічні механізми усвідомлення військово-силової проблематики у сучасному українському суспільстві та його державі – розрізнені, фрагментарні, різноспрямовані фактори соціально-політичної взаємодії, які недостатньо поляризуються загальносуспільною позицією стосовно важливості оборонних проблем України.

Особливе місце займає аналіз наявного стану та перспектив розвитку державних механізмів формування (підтримання) військової могутності сучасної України. До таких механізмів автор відносить: 1. Державно-політичний механізм формування військової могутності України. 2. Юридично-правовий механізм забезпечення військової могутності Української держави. 3. Механізм структурно-функціональної оптимізації Збройних Сил України як провідного суб'єкта забезпечення її військової могутності. 4. Кадровий механізм забезпечення ВМД. 5. Фінансово-економічний механізм формування ВМД. 6. Механізм цивільного контролю над процесами формування і використання ВМД. 7. Механізм державно-патріотичного забезпечення ВМД. Звертається увага на якісну недосконалість у першу чергу фінансово-економічного забезпечення військової сфери України, на необхідність подальшого доопрацювання юридично-правового, кадрового, патріотичного механізмів формування ВМД, а також механізму цивільного контролю над її наявним станом. Констатується нерівномірний характер впливу вищеперелічених механізмів на якість військової могутності Української держави, наслідком чого є виконання державно-політичним механізмом компенсуючої ролі стосовно інших механізмів з метою забезпечення обороноздатності України.

Заходами практичної реалізації державно-політичного механізму формування військової могутності України стали: а). Процес усвідомлення політичним керівництвом держави необхідності збройного гарантування суверенітету, незалежності, територіальної цілісності та неподільності України від нападу ззовні у мінливому геополітичному середовищі сучасної Європи і світу. б). Процес визначення концептуальних засад якості військового будівництва в Україні, пов'язаного із самоідентифікацією держави у координатних системах “ядерність – без'ядерність”, “блоковість – позаблоковість – нейтральність”. в). Процес безпосереднього планування органами державної влади заходів військового будівництва в умовах політичної незалежності, прикінцевою метою яких стала трансформація дислокованих на території України збройних контингентів (за винятком ядерних сил) у Збройні Сили України. г). Про-

цес правового забезпечення військового будівництва в Україні. д). Процес створення органів управління військовою сферою України та безпосереднє керівництво їх життєдіяльністю. е). Процес формування соціально-політичної єдності народу України стосовно оборонних проблем, створення у суспільній свідомості позитивного іміджу армії України як ключового елементу Воєнної організації держави. є). Процес залучення України до міжнародних роззброювальних програм, підтримання та виконання нею міжнародних угод і домовленостей, спрямованих на зниження рівня військового протистояння на континенті та у світі шляхом обмеження чисельності збройних сил, зменшення кількості звичайних озброєнь, ліквідації окремих видів зброї масового знищення. ж). Процес участі України у формуванні нової архітектури європейської і світової безпеки, у структурі яких національний, регіональний та глобальний рівні військової безпеки у їх взаємозв'язку продовжують відігравати вагомий роль. з). Процес нормалізації військово-політичних контактів України із суміжно-прилеглими державами, у переліку яких принципове значення має урегулювання комплексу питань військового спрямування з Російською Федерацією та іншими державами СНД. и). Процес визначення та оптимізації системи зовнішньополітичних відносин Української держави з військово-політичними блоками (організаціями) сьогодення, серед яких особливе місце займає прикордонна з Україною Організація Північноатлантичного договору (НАТО). і). Процес фактичної реалізації планів та програм військового будівництва в Україні, розрахованих на період 2005-2015 рр.

До здобутків Української держави, що мають позитивне військово-політичне значення, слід віднести процес формування сукупності міжнародних гарантій незалежності України – змістовно споріднених документів, підписаних насамперед державами-членами Ради Безпеки ООН, державами НАТО, країнами СНД, що визначають принципи та умови підтримання Україною незалежного державного статусу, політичного суверенітету і територіальної цілісності.

У третьому розділі дисертації **“Військова політика і військова могутність України: діалектика взаємозв'язку та взаємостимулювання”** здійснюється аналіз природи військової політики сучасної держави на засадах синергетичної методології. Військова політика визначається як частина загальної політики певних соціальних сил, держав та створених ними спеціальних інститутів влади, які здійснюють підготовку і використання засобів збройного насильства для досягнення певних державних або загальнолюдських цілей, для ведення війни чи протидії їй розв'язанню. Досліджуються суб'єкт-об'єктна залежність, функції, цільова спрямованість (мета), структура, ідейно-теоретична та організаційно-практична спрямованість військової політики сучасної держави. Основу військової політики складають специфічні процеси суспільної самоорганізації, що виникають як групова реакція на силові виклики зовнішнього соціального середовища, характер взаємодії з яким передбачає іманентне існування, а в окремих випадках – ескалацію та практичну об'єктивацію небезпек і загроз для подальшого самодостатнього розвитку державно організованого соціуму. У такому випадку вищезазначені соціально-психологічні механізми рефлексії проблематики військової могутності виступають насамперед як сукупність самоорганізаційних основ виникнення та подальшої еволюції військової політики державного утворення, тоді як державні механізми формування військової могутності доцільно віднести до упереджено сформованих, а відтак організованих факторів оптимізації військової політики держави. У практиці абсолютної більшості держав світу спостерігається складна взаємодія, комбінування обох зазначених сторін військово-політичної діяльності.

Дисертант формулює висновок, у відповідності з яким пильна увага сучасної держави до комплексу військово-політичних проблем (в тому числі формування нею економічно виправданого та політично доцільного рівня військової могутності, утримання національних збройних сил та участь у міжнародному військовому співробітництві) є відповіддю державних органів на нелінійність, дискретність, непередбачуваність розвитку соціально-політичного та природно-екологічного середовища, високу імовірність виникнення та

ескалації форс-мажорних обставин, що загрожують самодостатньому державному існуванню.

Дисертант зосереджує увагу на визначенні сутнісних особливостей розвитку системи військово-політичних взаємовідносин України з Російською Федерацією як державою, геополітичне значення якої зберігається на світовому рівні. Досліджуються нормативно-правова основа співробітництва обох держав у військовій сфері, проблеми їх взаємодії у військово-технологічній та організаційно-практичній площинах. З метою виявлення принципових відмінностей їх військової політики здійснюється порівняльний аналіз геополітичних пріоритетів України і РФ, сукупність яких визначає специфіку національно-державних варіантів формування військової могутності та практичного використання її можливостей. На основі аналізу Концепції національної безпеки РФ (2000 р.) та Воєнної доктрини РФ (2000 р.) підкреслюються нові акценти російського державно-політичного керівництва стосовно ядерної зброї, що не може не впливати на позицію України з питань подальшого розвитку власної оборонної структури.

Загальний рівень співробітництва України та Російської Федерації у військовій сфері визначається як такий, що не відповідає потребам і можливостям найбільших слов'янських держав планети. Основу такого явища визначає відмінність національних інтересів, геополітичних орієнтирів та механізмів їх реалізації, реалізовуваних Києвом і Москвою у площині реальної політики.

Логічним доповненням до матеріалів, пов'язаних із східним вектором розвитку військової політики Української держави, є систематизація автором особливостей її взаємодії з державами Заходу, у першу чергу з НАТО. Досліджується специфіка участі України у виконанні заходів, запропонованих Радою Євро-Атлантичного Партнерства (РЄАП), програмою “Партнерство заради миру” (ПЗМ), Хартією про особливе партнерство між Україною і НАТО, Державною програмою співробітництва України і НАТО. Підкреслюються відмінності у ставленні до Альянсу законодавчої та виконавчої гілок влади в Україні, продемонстровані ними на протязі 1990-х рр. Якщо вертикалі президентської та виконавчої влади у державі виходять з політичної необхідності та практичної доцільності взаємодії Києва і Брюсселя при вирішенні комплексу загальноєвропейських питань, то вищі органи виконавчої влади в Україні займають здебільшого стримано-критичну позицію стосовно Організації Північноатлантичного договору та перспектив подальшої співпраці з нею. Особливо контрастно така відмінність проявилась під час проведення НАТО антиюгославської операції “Союзницька сила” у березні-червні 1999 р.

Враховуючи безпосереднє межування України і НАТО, практичну конструктивність взаємодії сторін на протязі минулого десятиріччя, високу вірогідність подальшого розширення Альянсу на Схід, в дисертації наголошується на необхідності подальшого розвитку співробітництва Києва з Брюсселем за умови активного відстоювання Україною національних інтересів у загальному масиві міждержавних контактів з державами Заходу. Органи президентської та виконавчої влади України на протязі 1990-х рр. обґрунтовано розглядали взаємодію обох сторін як продуктивний шлях мінімізації викликів і загроз для молодого держави, як опосередковане джерело підвищення рівня національної безпеки України в умовах продовження перехідних процесів у нестійкому середовищі постсоціалістичної Європи за рахунок взаємодії із системним утворення підвищеної структурно-функціональної стійкості – військово-політичним об'єднанням НАТО.

Четвертий розділ **“Еволюція військової могутності Української держави у контексті розвитку європейської геополітики 1990-х років”** започатковується розкриттям життєво важливих пріоритетів геополітичної стратегії України, без вирішення яких поступальний розвиток держави неможливий. Автор, опираючись на відповідні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень та Національного інституту україно-російських відносин, доповнює їх зміст порівняльним аналізом процесів формування національних моделей військової могутності у державах, що межують з Україною на суші або прилеглі до неї в акваторії Чорного моря – у Польщі, Словаччині, Угорщині, Румунії, Болгарії, Туреччині, Російсь-

кій Федерації, Білорусі, Молдові, Грузії. Дисертант доходить висновку щодо чітко вираженої уваги державно-політичних сил у суміжно-прилеглих країнах до комплексу їх оборонних проблем, до універсальності завдання формування національних варіантів ВМД на постсоціалістичному геополітичному просторі. Геополітична поведінка України, конструювання якої протягом 1990-х рр. було не лише започатковане, але й апробоване на європейському “геополітичному полігоні”, передбачає подальше удосконалення механізмів комплексної взаємодії із вищепереліченими державами, в тому числі у військовій площині.

У розділі досліджується миротворча активність Української держави, продемонстрована нею на протязі минулого десятиріччя у ряді країн Європи, Азії, Африки, Латинської Америки. Стосовно національного варіанту військової могутності миротворча активність України означає цілеспрямоване використання державотворчою елітою політичного потенціалу військової могутності з метою компенсації загального стану її недосконалості (асиметричності) на перехідному етапі державної еволюції. Акцентується увага на тій обставині, що формування на основі Збройних Сил України миротворчих частин і підрозділів та їх практичне використання є реальною трансформацією військової могутності Української держави у її військову силу. Свідченням підвищеної уваги державних органів до проблематики миротворчості став Закон України “Про участь України в міжнародних миротворчих операціях” від 23 квітня 1999 р. У роботі аналізуються причини обмеженої участі України у миротворчих операціях на теренах СНД. Дисертант прогнозує продовження у ХХІ ст. активної миротворчої поведінки України у різних регіонах планети у випадку підготовки та проведення миротворчих операцій лише трьома наддержавними інституціями: ООН, ОБСЄ, Багатонаціональними силами, що створюються за згодою Ради Безпеки ООН, дії яких перебувають під загальним контролем Ради.

У роботі порушується проблема впливу останньої європейської війни ХХ ст. – антиюгославської операції НАТО “Союзницька сила” (1999 р.) на якісне удосконалення процесу подальшого формування військової могутності Української держави. Висвітлюються постковські акценти у діяльності законодавчої та виконавчої гілок влади України, органів керівництва Збройними Силами та національним військово-промисловим комплексом. Аналізується політична доцільність трансформації Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 р. у Державну програму реформування та розвитку Збройних Сил на період до 2005 р. На основі аналітичного осмислення ходу та наслідків війни на Балканах формулюється сукупність уроків, актуальних для національних державотворчих сил в умовах поступової ескалації фактору сили у міжнародних відносинах.

Автор загострює проблему змістовної узгодженості військово-реформаційних заходів у державі з її міжнародно-правовими зобов’язаннями, відповідності динамічного коригування оборонних структур та планів України правовим нормам ООН і ОБСЄ. У загальному переліку документів, дія яких має відбитися на кількісно-якісних характеристиках ВМД, особливе місце займає Кодекс поведінки стосовно військово-політичних аспектів безпеки, прийнятий державами-учасниками ОБСЄ 3 грудня 1994 р. та підтверджений Хартією Європейської безпеки від 18 листопада 1999 р.

У **Висновках** підбиті основні підсумки дослідження.

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у створенні системологічної концепції військової могутності Української держави – комплексного показника досконалості національної оборонної сфери. Створення такої концепції передбачало осмислення сукупності військово-політичних проблем, що виникли в процесі розгортання державотворчого процесу в Україні 1990-х рр, вироблення теоретико-методологічних засад їх вирішення, врахування зарубіжного і вітчизняного досвіду військового будівництва, уточнення понятійно-категоріального апарату політологічного аналізу явища ВМД, здійснення порівняльного аналізу різних форм військової могутності як в історичному минулому, так і в сучасних умовах, визначення специфічних особливостей українського суспільства та його держави стосовно забезпечення національної оборонозда-

тності, розробку сучасної моделі військової могутності Української держави, яка повинна відповідати природі вітчизняної державності і гарантувати військову (національну) безпеку.

Основні наукові та практичні результати дисертації полягають у наступному.

Військова могутність України у широкому розумінні її структурно-функціональної природи – явище, яке, розвиваючись та ускладнюючись упродовж всіх 1990-х рр., стало помітним чинником впливу на перебіг численних державотворчих акцій не лише зовнішньо-, але й внутрішньополітичної спрямованості. Головним показником набуття Україною системних оборонних характеристик став процес розбудови національних Збройних Сил як провідного суб'єкта забезпечення ВМД. Фрагмент Радянської Армії, дислокований на території України у серпні 1991 р., у мінімальній мірі відповідав принципово новим військово-політичним завданням, що постали перед новою незалежною державою. Відповідно, ствердження державно-політичної незалежності України виявилось фактично синхронізованим у часі з процесом розробки концептуальних підходів та базових документів, які повинні були визначати сутнісні риси її військової могутності – Концепції оборони та будівництва ЗС України, Воєнної доктрини України, Державної програми розвитку озброєння та військової техніки. Головними принципами, які на початку 1990-х рр. лягли в основу якості та спрямованості військово-політичних, військово-соціальних, військово-технічних перетворень в Україні, стали орієнтація державотворчої еліти на виключно оборонну модель національної Воєнної організації, самопозбавлення Україною статусу ядерної держави, рішуче скорочення особового складу Збройних Сил та надмірної кількості озброєнь, оснащення армійських структур найсучаснішими зразками збройної боротьби та військової техніки, орієнтація національного оборонно-промислового комплексу на виробництво їх перспективних зразків.

Військова політика України впродовж усіх 1990-х рр. стала вагомим напрямком прояву її зовнішньополітичної активності, а також чинником, що у достатній мірі визначав стабільність та прогнозованість внутрішньодержавних перетворень. Україні вдалося виконати сукупність військово-політичних заходів, окремі з яких (у першу чергу, ядерне роззброєння молодшої держави) мали світове значення.

Етапами формування військової могутності України стали:

1991-1996 рр., у часових межах яких були створені основи національної обороноздатності, в тому числі основи Збройних Сил України та інших силових органів держави;

1997-2000 рр., які дозволили подолати ситуативні фактори еволюції військової могутності України та перейти на планову основу її подальшого забезпечення. Головним аргументом на користь такого твердження стала Державна програма будівництва та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 р.

У постсоціалістичній Україні відбувся прояв соціально-психологічних механізмів усвідомлення проблематики ВМД як необхідного елементу політичної свідомості суспільства, а також поступове створення відповідних державних механізмів забезпечення ВМД: державно-політичного, юридично-правового, структурно-функціональної оптимізації Збройних Сил, кадрового, фінансово-економічного, цивільного контролю за формуванням та використанням, державно-патріотичного забезпечення. Проте можливості їх впливу на вирішення національних оборонних проблем виявились далеко нерівномірними.

Наслідки масштабних перетворень у державі та у суспільстві засвідчили, що позитивні військово-політичні досягнення України урівноважились сукупністю негативних явищ, які у майбутньому можуть деструктивно відбитися на загальному рівні національної обороноздатності. По-перше, в Україні на початку 1990-х рр. не було проведено прогнозування на найближчу та середньострокову перспективу можливих змін основних показників економіки держави в нових умовах її функціонування, що не могло не вплинути на військову сферу України. По-друге, недостатньо враховувались ресурсні обмеження та надто високі темпи виведення з експлуатації наявних озброєнь через вичерпаність ресурсів та моральну застарілість їх окремих зразків. По-третє, не було розроблено достатньо обґрунтованих шляхів компенсації можливих наслідків взаємозалежності оборонно-промислового комплексу

України та оборонної промисловості Росії на випадок прояву негативних тенденцій у військово-технічному співробітництві з РФ.

Сукупність допущених помилок негативно позначилась на змісті основного регулятора військових перетворень – на Воєнній доктрині України. Документ, прийнятий у 1993 р., визначав, що Україна повинна бути готова до організації ефективної оборони сухопутних і морських кордонів на всіх напрямках, до забезпечення повітряно-космічної оборони. Не менш амбіційною була орієнтація на збалансоване будівництво видів Збройних Сил, родів військ та спеціальних військ, на пріоритет розвитку високоточної зброї підвищеної могутності, сил і засобів розвідки, повітряно-космічної оборони, радіоелектронної боротьби, ракетних військ, авіації та аеромобільних частин, перспективних типів надводних кораблів і підводних човнів. Реалізація таких положень, не підкріплена попередньою оцінкою вартості сучасних озброєнь та можливостей національної оборонної промисловості, виявилась недосяжною. Мало того, вона зобов'язувала військово-політичне керівництво держави до створення Збройних Сил із досить значною кількістю особового складу та військової техніки. Розпливчатість положень доктрини стосовно безпеки держави та військових загроз робила проблематичним планування варіантів безпосереднього бойового застосування об'єднань, з'єднань, частин та підрозділів.

Цілком природно, що за таких умов компенсуючі можливості стосовно згаданих у дослідженні недоліків процесу формування національної обороноздатності продемонстрував політичний потенціал забезпечення військової могутності Української держави. Безпосередніми виразниками активного використання державними структурами політичного потенціалу військової могутності України стали:

1. Активне створення українською державотворчою елітою системи міжнародно-правових гарантій політичної незалежності України з опорою на відповідні позиції держав, що є постійними членами Ради Безпеки ООН. Доцільно акцентувати увагу на складності і суперечливості самого процесу створення системи таких гарантій: якщо погляди Великобританії, КНР, США і Франції стосовно міжнародного підтримання державного статусу, політичного суверенітету та територіальної цілісності України були оприлюднені у 1994 р. і відтоді не змінювались, то шлях до їх доповнення аналогічною політичною позицією з боку РФ продовжився до 1997 р. (до моменту підписання 31 травня Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією) з прихованою вірогідністю його суб'єктивного трактування з боку Москви у несприятливих для Києва політичних обставинах.

2. Створення і підтримання у дієздатному стані розгалуженої системи контактів України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) при відсутності прямих заяв військово-політичного керівництва держави щодо входження України в Альянс на правах повноправного члена. Київ і Брюссель поступово сформували кількарівневу модель багатосторонньої взаємодії, "поверхами" якої, демонструючи тенденцію якісного удосконалення, стали: Рада Північноатлантичного Співробітництва (РПАС), трансформована у Раді Євроатлантичного Партнерства (РЕАП), Програма "Партнерство заради миру" (ПЗМ), Хартія про особливе партнерство між Україною і НАТО, Державна програма співробітництва України і НАТО на 1998-2001 рр., розроблена за участю представників Альянсу. Згідно з переліком визначених Програмою заходів понад 60% з них припадає на Збройні Сили України як головний елемент ВМД. Інших прикладів такої тісної співпраці держав у вирішенні спільних проблем безпеки на пострадянському геополітичному просторі не існує. Активна співпраця Києва і Брюсселя посилила зовнішні гарантії національної безпеки України, а також створила умови для більш активного входження держави у міжнародні структури безпеки.

3. Правова нормалізація відносин з усіма державами, що межують з Україною, насамперед з тими, які надмірно експлуатували тему територіальних претензій до неї. Особливе значення мало підписання у 1997 р. вищезазначеного Договору з Російською Федерацією, а також Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією,

ратифікація яких парламентами задіяних сторін мінімізувала можливості силового перерозподілу кордонів України у відповідності із державно-політичними концепціями територіального владарювання, властивих історичному минулому.

4. Налагодження системи двостороннього військово-політичного і військово-технічного співробітництва в межах СНД, зосередження уваги на оптимізації міждержавних (в тому числі і військових контактів) з Російською Федерацією як центром геополітичного впливу світового значення. Подальше розгортання міждержавного діалогу у форматі СНД, як вважають офіційні представники України, має перспективи істотного посилення насамперед на двосторонній основі, оскільки документи Співдружності, підписані протягом 1990-х рр. лідерами всіх дванадцяти республік, у більшості випадків деформувались на користь національних інтересів держав СНД і, відповідно, лишились недовиконаними. Таку ж неефективність продемонстрували Ташкентські домовленості країн Співдружності щодо створення єдиного оборонного простору від Бреста до Владивостока, від пролонгації яких у 1999 р. відмовились Узбекистан, Грузія та Азербайджан. В той же час формування в межах СНД регіональних наддержавних об'єднань на зразок ГУУАМ (так само як і на зразок Союзу Росії та Білорусі) може виявитись більш життєздатним варіантом їх спільної зацікавленості у розв'язанні нагрітих геополітичних проблем, в тому числі військового характеру.

5. Активна участь України у перебігу миротворчих акцій відразу у кількох регіонах планети, у першу чергу – на Балканському півострові, в Африці, на Близькому Сході, наслідком чого стало формування сприятливого військово-політичного іміджу держави, створення органів військового управління, здатних до виконання міжнародних завдань. Кваліфікована миротворчість у широкому діапазоні її реалізації, як засвідчує досвід останнього десятиріччя, перетворюється в суттєвий резерв посилення військово-політичних можливостей держави, дозволяє навіть в умовах недофінансування військової сфери отримувати необхідний досвід бойового застосування окремих частин і підрозділів, а також, що має особливе значення, накопичувати військово-мобілізаційні резерви, підготовлені у відповідності з міжнародними вимогами.

6. Виваженість та послідовність зовнішньополітичних дій Києва при урегулюванні регіональних проблем (у першу чергу Придністров'я та Косово), що відіграло помітну роль на виборах України непостійним членом Ради Безпеки ООН на період 1999-2001 рр. Україна, приділяючи значну увагу військовим подіям на Європейському континенті у контексті оптимізації процесу розвитку національного варіанту військової могутності, свідомо зосереджує підвищену увагу на балканських подіях, враховує наслідки військових операцій на Балканах при подальшому розвитку національної оборонної сфери.

Суттєві зміни військово-політичної обстановки у світі та у Європі, характер воєнних конфліктів сучасності, форми і способи застосування в них збройних сил стимулювали істотні зміни в усвідомленні подальших перспектив розвитку військової могутності України. У листопаді 1999 р. Президентом України було прийняте рішення щодо внесення коректив у Державну програму будівництва та розвитку Збройних Сил України. Згідно з розпорядженням Президента України у грудні того ж року було створено міжвідомчу робочу групу на чолі з Міністром оборони України. До складу групи увійшли представники Верховної Ради України, Ради національної безпеки і оборони України, Кабінету Міністрів України, Генеральної військової інспекції при Президенті України, Міністерства оборони України, Міністерства фінансів України, Міністерства промислової політики України, Міністерства освіти України, Міністерства закордонних справ України, Міністерства економіки України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України, Національного інституту стратегічних досліджень.

Результати роботи групи, оприлюднені наприкінці 2000 р., засвідчили прагнення військово-політичного керівництва держави закріпити досягнуте: на основі раніше створених елементів військової могутності України вирішити проблему удосконалення у першу чергу їх функціональних характеристик, а також актуалізувати інші потенціали ВМД – організацій-

ний, управлінський, науковий (науково-технологічний) і соціальний. Державна програма реформування та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 р. стала нормативно-правовим закріпленням саме такого бажання національних державотворчих сил. Програма має за мету створення за принципом оборонної достатності сучасних Збройних Сил України – оптимальних за чисельністю, мобільних, добре озброєних, всебічно забезпечених та навчених військ (сил), які були б спроможні виконати покладені на них завдання у будь-яких умовах обстановки і які в той же час не були б занадто обтяжливі для держави. Програма закладає фундамент перетворень у військовій сфері України за межами 2005 р. Такий висновок стосується подальшої оптимізації структури та чисельності Збройних Сил України, удосконалення системи комплектування тощо. Проте не менш вагомим орієнтиром Програми є синтез законодавчих, соціально-економічних, науково-технологічних, екологічних підходів до вирішення оборонних проблем всього суспільства. Таким чином, підвищення уваги державних органів до якісного удосконалення оборонних можливостей України, досі забезпечуваних здебільшого політичним потенціалом її військової могутності – реальність військового планування кількох останніх років.

В той же час Україні конче потрібні нові правові регулятори подальшої еволюції її військової могутності. Це, як мінімум, нові редакції Концепції національної безпеки та Воєнної доктрини, а також нове обґрунтування вигляду Збройних Сил України на часовому рівні не нижчому, аніж 2015 р. Не менш потрібними документами залишаються Концепція озброєння ЗС України та інших військових формувань, а також Концепція реструктуризації та розвитку оборонно-промислового комплексу, відсутність яких не дозволяє оптимізувати структурно-функціональні нормативи економічного потенціалу військової могутності України. Відповідно, військово-політичним побажанням залишаються Державна програма розвитку озброєнь і військової техніки, а також Державна програма реструктуризації та розвитку оборонно-промислового комплексу України.

Нова редакція Закону України "Про оборону України" від 5 жовтня 2000 р. передбачає, що фінансування потреб національної оборони держави здійснюється виключно за рахунок Державного бюджету України в обсягах, розмір яких визначається щорічно Законом України "Про Державний бюджет України", які забезпечують належне виконання завдань оборони, але не менш 3% від запланованого обсягу валового внутрішнього продукту. На наш погляд, більш доречним став би Закон України "Про оборонний бюджет", який би визначав принципи, порядок та особливості формування оборонного бюджету, в тому числі витрати на реструктуризацію оборонно-промислового комплексу та підвищення його можливостей, а також відповідальність Міністерства фінансів за своєчасне фінансування оборонного замовлення. На практиці це означало б поліпшення роботи фінансово-економічного механізму забезпечення ВМД, роль якого на сьогодні залишається мінімальною.

Оприлюднена у 1999 р. Національна програма патріотичного виховання громадян України також не може розглядатися як довготривалий суспільний регулятор. У випадку оновлення вищезазначених документів вона повинна бути переглянута у напрямі посилення можливостей духовного потенціалу забезпечення військової могутності України, перетворення патріотичного механізму формування ВМД у дійовий чинник громадянської соціалізації наявних соціальних груп українського суспільства.

Необхідність підтримання ВМД на задовільному рівні – вимога часу, яка не може бути ні анульованою, ні автоматично вирішеною будь-якою країною світу. Динамічне накопичення сутнісних змін у військових сферах як державного, так і коаліційного рівнів є реальністю сучасної геополітики. На протязі 1990-х рр. Україні вдалося знизити тиск ситуативних факторів на еволюцію ВМД, посилити прогнозованість та контрольованість процесу розвитку національної оборонної сфери з боку органів державної влади. В той же час головною небезпекою у площині військово-силового гарантування незворотності національного державотворення є затягнуте у часі виконання політичним потенціалом військової могутності

Української держави компенсуючих стосовно інших потенціалів функцій з метою забезпечення національної обороноздатності. Україна, маючи наміри і надалі опиратись на принципи позаблоковості та без'ядерності, постає перед необхідністю оптимізації власної військової могутності на основі системної (симетричної) взаємодії якомога більшої кількості потенціалів, що перетворює проблему формування ВМД у одне із найскладніших завдань продовження державотворчого процесу.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографія

1. Військова могутність України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку (політологічний аналіз досвіду 1990-х років). – К., Ірпінь: Перун, 2000. – 448 с. – 23,5 д.а.

Рецензії: Якушик В. Військова могутність України: політичні аспекти теоретичного планування та практичного втілення // Людина і політика. – 2000. – № 6. – С. 83-84.; Бебик В.М. Військова могутність України як необхідна політична передумова продовження державотворчого процесу // Трибуна. – 2001. – № 3-4. – С. 38.

Статті у наукових виданнях та інші публікації

2. Проблеми розбудови Збройних Сил на сторінках вітчизняної преси // Нова політика. – 1995. – № 1. – С. 26-31 (0,4 д.а.).

3. Військова могутність в сучасній багатомірності світу // Віче. – 1999. – № 6. – С. 105-115 (0,5 д.а.).

4. Тенденції розвитку сучасних армій: орієнтир для України // Трибуна. – 1999. – № 7-8. – С. 25-27 (0,5 д.а.).

5. Військова сила, цінності демократії та національні інтереси: варіанти взаємодії у сучасному світі // Людина і політика. – 1999. – № 6. – С. 48-55 (0,7 д.а.); 2000. – № 1. – С. 35-41 (0,6 д.а.).

6. Миротворчість як військова форма прояву зовнішньополітичної активності України // Наукові записки Національного університету “Києво-Могилянська академія”. – Том 12. Політологія. – С. 88-95 (0,4 д.а.).

7. Нове століття – нові війни? Спроба футурологічного конструювання ймовірних воєнних зіткнень ХХІ століття // Віче. – 2000. – № 1. – С. 120-131 (0,8 д.а.).

8. Військове співробітництво України і Росії між полюсами реальності та ірреальності (геополітичний аналіз) // Людина і політика. – 2000. – № 2. – С. 45-56 (0,8 д.а.).

9. Фактор НАТО у формуванні військової могутності Української держави // Людина і політика. – 2000. – № 3. – С. 24-33 (0,7 д.а.).

10. Військова могутність незалежної України: міф чи реальність? // Трибуна. – 2000. – № 3-4. – С. 26-27 (0,3 д.а.).

11. Право і зброя (“конвеєр смерті” крізь призму міжнародно-правових заборон і обмежень) // Право України. – 2000. – № 7. – С. 105-109 (0,5 д.а.).

12. Військова реформа в Україні: необхідність? вимушеність? приреченість? // Людина і політика. – 2000. – № 5. – С. 72-81 (0,7 д.а.).

13. У силовому середовищі. Військова могутність суміжних держав як проблема геополітичного визначення України // Політика і час. – 2000. – № 7-8. – С. 11-18 (0,7 д.а.); № 9-10. – С. 16-25 (1 д.а.).

14. “Європеїзація” системи оборони? Теорія і практика створення європейських збройних сил (у співавторстві з В.М.Голишевим) // Політика і час. – 2000. – № 11-12. – С. 38-46 (0,7 д.а.).

15. Прохолода над Атлантикою. Ускладнення російсько-американських міждержавних

- взаємин як реальність сучасної геополітики // Трибуна. – 2000. – № 11-12. – С. 33-34 (0,2 д.а.).
16. Соціально-психологічні основи оборонного мислення людини і суспільства // Нова політика. – 2000. – № 6. – С. 57-62 (0,4 д.а.).
17. Збройні Сили в українському суспільстві: соціальна трансформація і національна безпека // Збірник наукових праць Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2000. – Випуск 11. – С. 86-93 (0,5 д.а.).
18. Косово-1999. Балканське відлуння в Україні // Збірник наукових праць Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2000. – Випуск 12. – С. 55-60 (0,5 д.а.).
19. Методологічні основи дослідження військової політики сучасної держави // Збірник наукових праць УАПН “Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї”. – 2000. – Випуск другий. – С. 242-256 (0,7 д.а.).
20. Політико-правовий механізм забезпечення військової могутності України: сучасний стан та перспективи розвитку // Збірник наукових праць Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України “Наукові записки”. – 2000. – Випуск 12. – С. 20-32 (0,7 д.а.).
21. Синергетика про військову політику сучасної держави // Збірник наукових праць Національного університету “Кієво-Могилянська академія”. – 2000. – Том 18. Політичні науки. – С. 77-83 (0,4 д.а.).
22. Армія США як чинник геостратегічного лідерства Вашингтона (“фотографія” військово-політичних можливостей Сполучених Штатів на старті ХХІ століття) // Людина і політика. – 2001. – № 1. – С. 101-110 (0,7 д.а.).
23. Міжнародні гарантії незалежності України – політична виправданість і необхідність. Та чи достатність? // Віче. – 2001. – № 2. – С. 55-63 (0,5 д.а.).
24. Трансформація військової сфери Російської Федерації: кількість, якість, спрямованість // Людина і політика. – 2001. – № 2. – С. 76-87 (0,7 д.а.).
25. Стратегическое партнерство? // Персонал. – 2001. – № 2. – С. 18-21 (0,2 д.а.).
26. Особливості законодавчого забезпечення національної безпеки Російської Федерації (погляд з України) // Право України. – 2001. – № 3. С. 116-119 (0,4 д.а.).
27. Незамінний елемент державної могутності. Військово-політичні орієнтири 43-го Президента США // Політика і час. – 2001. – № 4. – С. 16-24 (0,6 д.а.).
28. Держава як суб’єкт забезпечення військової могутності України // Збірник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України “Держава і право”. – 2001. – Випуск 9. – С. 480-490 (0,7 д.а.).
29. Проблемність у викладанні політології (У співавторстві з О.М.Вашутіним) // Нові технології навчання. Випуск 14. – К.: Інститут системних досліджень освіти Міністерства освіти України, 1995. – С. 130-136 (0,3 д.а.).
30. Методологічні основи визначення оборонної могутності держави і викладання політології у “суспільстві стримування війни” (У співавторстві з О.М.Вашутіним, М.Г.Демченком) // Проблеми освіти. Випуск 5. – К.: Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України, 1996. – С. 135-141 (0,3 д.а.).
31. Від кількості до якості? Роздуми з приводу матеріально-духовної асиметрії у розвитку Української Армії (у співавторстві з О.Малченковим) // Спостерігач. – 1996. – № 29. – С. 15-19 (0,2 д.а.).
32. Концептуальні засади формування змісту сучасної військово-гуманітарної освіти (У співавторстві з В.С.Білоусом, О.М.Вашутіним) // Проблеми освіти. Випуск 7. – К.: Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України, 1997. – С. 30-37 (0,4 д.а.).
33. Проблеми суспільної рефлексії Концепції національної безпеки України // Матеріали наукової конференції “Роль та місце воєнної розвідки у системі національної безпеки України”. – К.: МО України, 1997. – 0,5 д.а.

34. Актуальні проблеми формування військово-політичного світогляду у курсантів військових навчальних закладів України // Проблеми освіти. Випуск 10. – К.: Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України, 1998. – С. 114-121 (0,4 д.а.).

35. Ядерна зброя на зламі тисячоліть: фактор стримування чи засіб самогубства? (У спів-авторстві з О.Малченковим) // Військо України. – 1998. – № 3-4. – С. 18-19 (0,2 д.а.).

36. Проблема родо-видової структуризації понятійно-категоріального апарату військової політології // Навчально-методичний збірник Київського інституту Сухопутних військ. – К., 1997. – С. 105-109 (0,2 д.а.).

37. Політична сфера України і оборона (Проблема осмислення та дидактичного використання категорії політичного потенціалу військової могутності держави) // Матеріали науково-методичної конференції “Концепція навчального процесу Об’єднаного інституту військової розвідки: стан, проблеми, перспективи”. – К.: МО України, 1998. – 0,5 д.а.

38. НАТО // Міжнародні військові організації. – К.: МО України. – 1998. – С. 3-4, 25-58, 112-113 (1,2 д.а.).

Смолянук В.Ф. Військова могутність сучасної Української держави (політологічний аналіз). – Рукопис (468 стор.).

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Інститут держави та права ім. В.М.Корецького НАН України. Київ, 2001.

У дисертації здійснено комплексний аналіз сутності, змісту, структури, механізмів формування та напрямів практичної реалізації військової могутності сучасної Української держави. Військова могутність розглядається як складне багатопотенціальне соціально-політичне утворення, що визначає характер адаптації незалежної України до регіональних та світових геополітичних реалій, а також впливає на кількісно-якісні характеристики подальшого становлення національної Воєнної організації. Систематизовано та оновлено понятійно-категоріальний апарат теорії та практики забезпечення військової могутності держави. Показано взаємозв’язок між явищами військової могутності сучасної держави та її воєнною безпекою і обороноздатністю.

Створено політологічну концепцію виконання політичним потенціалом військової могутності компенсуючих стосовно інших потенціалів функцій з метою підтримання необхідного рівня обороноздатності України в кризових умовах розвитку державотворчого процесу. Визначено сукупність державних механізмів, спрямованих на формування військової могутності України, досліджено шляхи підвищення ефективності їх функціонування. На прикладі взаємодії України з Російською Федерацією і НАТО показано взаємовплив військової політики Української держави та її військової могутності. Деталізовано особливості перетворення військової могутності у військову силу держави у політично виправданих ситуаціях. Виходячи з геополітичних реалій сучасності, накреслено основні напрямки подальшої еволюції військової могутності Української держави.

Ключові слова: держава, військова могутність держави, воєнна безпека, обороноздатність, військова політика, військова сила.

Volodymyr F. Smolyanyuk. The military power of the modern Ukrainian state (political analysis). – Manuscript (468 pages).

Thesis for the award of a scientific degree – Doctor of Science (politics), speciality 23.00.02 – “Political institutes and processes”. Koretskyi’s Institute of State and Law of National Academy of Studies of Ukraine. Kyiv, 2001.

Thesis presents a comprehensive analysis of essence, content, structure and mechanisms of the formation and ways of the practical realization of military power of modern Ukrainian state. The author considers military power as a complex social-political formation, that determines the character

of adaptation of independent Ukraine to regional and world geopolitical realities and influences the quantitative-qualitative features of further formation of national Military organization. Notions and categories of the theory and practice of military power of state have been systematized and innovated. Interrelationship of military power, military security and defensive capability of modern state is demonstrated.

The author creates politological conception of compensatory functions of the military power's political potential in relation to other potentials for the purpose of sustaining the necessary level of national defensive capability of Ukraine under the crisis conditions of the of state-formation process. The author defines the state mechanisms of formation of the military power of Ukraine and examines the ways of enhancing their effectiveness. Using the examples of interaction between Ukraine, Russian Federation and NATO, the author shows the interinfluence of military policy and military power of Ukraine. Thesis works out in detail the peculiarities of transformation of military power in military strength of state in politicaly justifiable situations. Based on the geopolitical realities of the present time, the author outlines main trends of further evolution of the military power of Ukraine.

Key words: state, military power of state, military security, defensive capability, military policy, military strength.

Смолянюк В.Ф. Военная мощь современного Украинского государства (политологический анализ). – Рукопись (468 стр.).

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. Институт государства и права им. В.М.Корецкого НАН Украины. Киев, 2001.

В диссертации осуществлен комплексный анализ сущности, содержания, структуры, механизмов формирования и направлений практической реализации военной мощи современного Украинского государства. Показаны особенности обеспечения военной мощи в индустриальных (на примере СССР) и постиндустриальных государствах (на примере стран Запада). Военная мощь рассматривается как сложное многопотенциальное социально-политическое образование, определяющее характер адаптации Украины к региональным и мировым геополитическим реалиям, а также влияющее на количественно-качественные характеристики дальнейшего становления национальной Военной организации. Систематизирован и обновлен понятийно-категориальный аппарат теории и практики обеспечения военной мощи государства (ВМГ). Показана взаимосвязь между явлениями военной мощи современного государства, его военной безопасностью и обороноспособностью.

Военный вектор развития современного демократического государства рассматривается как необходимое и политически оправданное направление государственного строительства, как необходимое условие качественно соизмеримого взаимодействия государственных структур с геополитическим окружением, имеющим государственное (в отдельных случаях блоковое, коалиционное оформление) и определенную систему военно-политических ориентиров.

Исследована система социально-психологических механизмов осознания военно-силовых проблем на индивидуальном, групповом и общественном уровнях. Такая система позволяет актуализировать вопросы обеспечения ценностно-ориентационного единства украинского общества и его государства в динамике военно-политических преобразований как по периметру национальных границ Украины, так и в континентальном масштабе.

Создано политологическую концепцию выполнения политическим потенциалом военной мощи компенсирующих относительно других потенциалов функций с целью поддержания необходимого уровня обороноспособности Украины в кризисных условиях развития финансово-экономической, социальной, демографической, духовно-культурной, научно-технологической сфер общества и государства.

Определена совокупность государственных механизмов, направленных на формирование военной мощи Украины, исследованы их состояние, а также пути повышения их эффектив-

ности. К таким механизмам отнесены: государственно-политический механизм формирования военной мощи; правовой механизм обеспечения ВМГ; механизм структурно-функциональной оптимизации Вооруженных Сил Украины как ведущего субъекта обеспечения ее военной мощи; кадровый механизм обеспечения ВМГ; финансово-экономический механизм формирования ВМГ; механизм гражданского контроля за формированием и использованием ВМГ; механизм государственно-патриотического обеспечения ВМГ.

При помощи методологических основ синергетики осуществлен анализ природы военной политики современного государства. Социально-психологические механизмы осознания проблематики военной мощи государства рассматриваются как совокупность самоорганизационных основ эволюции военной политики государства, в то же время государственные механизмы формирования военной мощи отнесены к целенаправленно организованным факторам оптимизации военной политики. На примере взаимодействия Украины с Российской Федерацией и НАТО показано взаимовлияние военной политики Украинского государства и его военной мощи. Очерчен нелинейный, противоречивый характер взаимодействия Украины и РФ в военной области, что определяется несовпадением временных, институциональных, функциональных, ресурсных, целевых параметров развития самых больших славянских государств современности.

Исследованы динамика и качественная направленность военно-политических преобразований в сопредельных и смежных государствах – Польше, Словакии, Венгрии, Румынии, Болгарии, Турции, Российской Федерации, Белоруссии, Молдове, Грузии. Совокупность военных приготовлений по периметру границ Украины, перспективы дальнейшего расширения НАТО, возможность образования новых межгосударственных объединений определены как процессы-корреляторы военной мощи Украинского государства.

На примере миротворческих операций детализированы особенности превращения военной мощи в военную силу Украинского государства в политически оправданных ситуациях. Определены особенности влияния последней европейской войны XX века (антиюгославской 1999 г. операции НАТО “Союзническая сила”) на процессы дальнейшего реформирования и развития военной мощи Украинского государства. Исходя из геополитических реалий современности, определены основные направления дальнейшей эволюции военной мощи независимой Украины.

Ключевые слова: государство, военная мощь государства, военная безопасность, обороноспособность, военная политика, военная сила.

Підписано до друку 09.09.2001 р. Зам. №
12/09-2001.

Обсяг 2,0 друк. арк. Формат 60 × 90/16. Тир. —
100.

Видавничий центр Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України: Київ, вул. Трьохс-
вятительська, 4.